

PÉTER BARÁT

Nádas Péter és a szerzetesi hagyomány

Nádas Péter több szövegében is megidézi, kommentálja és továbbírja a szerzetesség hagyományát; azét a viselkedés- és életformáét, amely saját írói gyakorlatát is képes leírni. Már az *Egy családregény végében* is a művész és a szerzetes hasonlóságára mutat rá a Nagypapa („A szerzetes és a művész, az örök keresők, akik előtt meghajtjuk tiszteletünk zászlaját, pedig hazug sarlatánok”¹), de később Nádas esszéiben teljesebben ki az a gondolat, miszerint írásművészete a szerzetesi munkával mutat rokonságot – lásd például: „Azóta az első órát minden reggel klasszikus asszociációval, klasszikus analízisben, a tudattartalom elemzésével és újbóli elrendezésével töltöm. Ott folytatom, ahol a szerzetesek a középkor végén abbahagyták”.² Még inkább így van ez a *Szépírás mint hivatás* című 2022-es összegzésben, amelynek központi metaforikája erre a megfeleltetésre épül (például: „Szerzetesi munkában eltelt egy élet...”³), sőt amely az írói mesterség alapvetéseit, kívánalmait is *regulaként* fogalmazza meg.

Ugyanakkor az egyes szövegekben eltérő jelentések kapcsolódnak a szerzetességhez; ezeknek a jelentésárnyalatoknak a kibontása és kapcsolatba hozása egymással jó vezérfonalnak tűnik, hogy kijelölhessük Nádas ars poeticájának sarokköveit. Sőt, ezen keresztül az esszék legfontosabb kérdései és a szépirodalmi művek „szellemi probléma-gyűjteménye”⁴ is vizsgálhatóvá válhatnak. Ennek érdekében egyszerűen listázom ezeket a jelentéseket és az azokat kidolgozó szöveghelyeket, hogy e gondolatrendszer a maga összetettségében és rendszerezve legyen belátható. Fel kell hívni azonban a veszélyre is a figyelmet: Nádas nagy hatású és normatív kijelentései – azon túl, hogy történetileg/tényszerűen sem mindig pontosak – azt az érzést kelthetik, mintha az *egyedül helyes* magatartásformát írják le (sőt írják *elő*, szerzetesi szigorral), ahogyan erős önértelmezései is előre megszabhatják, miként közelítünk szövegeihez. Ezzel szemben érdemes az alábbi rendszerezést nem regulaként olvasni, hanem inkább annak felfejtéséeként, hogy egy szerző miként hozza létre saját írói portréját.

*

1. Életvitel. Az első jelentésréteg a szerzetesi és írói munkához mint életvitelhez kapcsolódik. Ennek lényege a szigorú időbeosztáson és az ismételt gyakorlatokon alapuló *rendszerezés* – gondoljunk a fenti idézetre: „azóta az első órát minden reggel klasszikus asszoci-

¹ Nádas Péter: *Egy családregény vége*, Jelenkor, Pécs, 2012, 36.

² Nádas Péter: Az írásbeliség testmelegében, in: *Leni sír*, Jelenkor, Budapest, 2019, 29–34., 31.

³ Nádas Péter: *Szépírás mint hivatás*, in: *Szépírás mint hivatás*, Jelenkor, Budapest, 2023, 35–84., 48.

⁴ Balassa Péter kifejezése a *Vonulás* című novella kapcsán, amely egy szerzetes lelki útját viszi színre. Balassa Péter: *Nádas Péter*, Kalligram, Pozsony, 1997, 71. A korai művek biblikus parafrázisai nem véletlenül a „gondolati-, mondattechnikai és stílári tempókeresés” (Uo., 72.) időszakának központi alkotásai, hiszen a vallási hagyomány olyan – alább kifejtett – kérdések megfogalmazásához járulnak hozzá, amelyek az életmű későbbi, tematikusan csak lazán kapcsolódó darabjait is meghatározzák.

ációval [...] töltöm” (kiemelés tőlem), de ez köszön vissza a *Szépírás mint hivatás*ban is, ahol a rendszerességhez az aszketikus, lelkiismeretes munka kiegészítője is társul:

Reggel nyolckor az asztalomnál ülök, kivételes esetekben hatkor, olykor hajnali négykor, mikor a rendházakban és a kolostorokban elhangzik az első matutinum. Délig biztosan fel nem állok. Nem eszem, nem iszom, telefonjaim ki vannak húzva a világból. Fiatalon kettőig, olykor háromig dolgoztam egyhuzamban. Elégedett lehet velem a rendfőnököm. Mármost a lelkiismeret, a tudattalan, a felettes én vagy a felelősség tudata, amelyek az elégedettségi viszonyokat hírből sem ismerik.⁵

Ehhez tartozik továbbá a „hivatásrendi alázatnak”⁶ a lelkiismeretes munkával rokon fogalma, amely már a korábbi esszéekben is megjelent; ennek változata a Misimáról szóló szakasz, aki „szerzetesi szorgalmú író”,⁷ vagy Esterházy Péter jellemzése, akinek „a lehető legmélyebben keresztényi, úgymond szerzetesi volt a minden emberrel szemben tanúsított figyelme és alázata”.⁸ Az írói mesterség Nádas számára alázatos és rendszeres napi munkát jelent, amely egyaránt vonatkozik az önmagára és másokra irányuló analízisre, a szövegek létrehozására és visszaolvasására-szerkesztésére is.

2. Hivatás. A „hivatásrend” összetétel újabb összefüggésekre irányítja a figyelmet. Egyrészt az elsődleges jelentés (‘a keresztény dolgozók érdekvédelmi szervezete’) a szakmaiság közösségi szempontjait helyezi az előtérbe. Másrészt az esszé címébe is emelt és a szépíráshoz tartozó *hivatás* fogalmát hozza játékba. Eszerint olyan (közösségileg) ellenőrzött, mesterségbeli tudásrendszert kell elsajátítania egy szakma művelőjének, amely bár a praxisra irányul, mégsem kizárólag tárgyias, azaz nem nélkülözi a munka szellemi és lelki összetevőit sem; a hivatás nemcsak a helyes gyakorlatok ismeretét, hanem egy hívásnak, megszólításnak való engedelmességet is jelent. Nádas e képzetnek – munka mint hivatás – az európai kultúrából való eltűnését regisztrálja, amely egy általános hanyatlás-folyamat tüneteként is értelmezhető:

Az elhivatottság, mi több, a kegyelem az amerikai és az európai kapitalizmusban a siker analogonja lett. A hivatás spirituális értelme a *job* tárgyias, üzleti fogalommal ért szellemi pályafutásának végére. [...] A román építészeti stílus korában az építkezéseket matematikában és statikában jártas szerzetesek tervezték és vezették, ahogy a növények keresztjezésével is ők tették az első lépéseket a genetikában, vagy Platón és Arisztotelész műveit szintén szerzetesek másolták, fordították, úgymond ők gondozták a szöveget, félre is írtak benne ezt meg azt rendszeresen, míg aztán a csúcsíves építkezéssel a tervezést és a vezetést a világi közösségek vették tőlük át, ahogy az érett gótika korszakában a könyvnyomtatás vette át a szerzetesektől a másolás és a szöveggondozás funkcióját. Így került a szöveg és az építészeti világi iparosok kezébe, habár ők szintén hivatásuk művelésére kiképzett, a szakmai titkok őrzésére és ápolására felesküdtött kivételes személyek, s így a szerzetesi minta a mai napig megmaradt, habár Isten az üdvözüléssel, a kegyelemmel, az áldozattal, a megváltással egyetemben úgymond kikerült a műveletből.⁹

⁵ Szépírás mint hivatás, 56.

⁶ Uo., 84.

⁷ Nádas Péter: Misima mondat, in: *Arbor mundi*, Jelenkor, Budapest, 2020, 220–235., 221.

⁸ Nádas Péter: Haydn a panelban, in: *Szépírás mint hivatás*, 5–25., 21.

⁹ Szépírás mint hivatás, 46–47.

3. Praxis. A mesterségbeli tudás tág értelemben nemcsak a saját szakmára irányul, hanem általánosan a dolgok működésének, a velük végezhető gyakorlatoknak az ismeretére is. Ekkor a *műveleti láncok* működtetésére és leírására való képességet jelenti. A fenti idézetben is tetten érhető ez a tágabb szempont a „matematikában és statikában jártas szerzetesek” kapcsán, ahogyan más esszéikben is, például: „A kisparaszti vagy középparaszti gazdálkodáshoz nemcsak jó föld kell, hanem állapot, szerszám és a talajismerettől a meteorológiáig terjedő, az adott táj jellegének megfelelő szakismeret. A proletárléthez szaktudás és szervezethez, a hivatalnoki léthez átlátható hivatalnoki logisztika.”¹⁰ Bármely fogalomról csak úgy adhatunk számot hitelesen a nádas felfogás szerint, ha ismerjük a jelenséget létrehozó műveleti láncot, illetve magának a számadásnak a technikáját. Ez a belátás teszi termékenyen olvashatóvá Nádas életművét azok felől az általa nem hivatkozott és elsősorban távolinak tűnő elméletek felől is, amelyek szintén abból indulnak ki, hogy a jelenségek a technikai operativitás során jönnek létre (például Bruno Latour munkássága vagy a német médiatudomány). Nagy hatású szövege ennek az elképzelésnek a *Világító részletek*, ahol a „részletek” kifejezés e rutinizált gyakorlatokhoz az elemekre is vonatkozik (a kertészkedéstől a vasárnapi ebédhez megfelelő terítés technikáján át a munkatáborokig); a szöveg szerint minden ideológia, társadalmi-történelmi változás csakis ezeken keresztül érhető meg (jó példa erre annak bemutatása, hogy az illegális kommunista szervezetek konspirációs technikái miként működtek tovább a kiépült államszocializmusban). Nádas rámutat továbbá arra is, hogy a szerzetesek a világi dolgokat illetően is tisztában voltak a mesterségbeli tudás ilyen jelentőségével: „A szerzetesek nem azért csináltak jó bort, mert a jó bort szerették (azért is), hanem azért, mert megvetették és megtagadták az anyagi világot, de nem a hordót, nem a hófokot, nem az oltványt, nem a vesszőt, nem a metszést, és nem az optimális mennyiségeket vagy az optimális időpontokat.”¹¹ Am ez a technikai, gyakorlati fókusz nem kizárólag tárgyias, anyagelvű gondolkodást jelent; ahogy az előző pontban láttuk, ennek éppen a hivatás szerzetesi gyakorlata tarthat ellen.

4. Önreflexió. A reflektív technikai tudás kívánalma a tudati működésre is vonatkozik; a műveleti láncok végigkövetése elsődlegesen a saját tudattartalmak kapcsolatba hozását jelenti. Nádas ezt leggyakrabban a „reflektív gondolkodás” fogalmával írja le, „amivel a megtörténtet rögzíti, más történésekkel veti egybe, a kollektív tudat szempontjából értékeli az egyénit, s ezekkel a reflexiókkal együtt helyezi vissza a tudatba”,¹² és amelyet megint csak a szerzetesi hagyományhoz is kapcsol, ahogy *Az írásbeliség testmelegében* többször idézett passzusában is láttuk („Azóta az első órát minden reggel [...] a tudattartalom elemzésével és újbóli elrendezésével töltöm”). Ennek viszonyában nyer kitüntetett jelentőséget az *emlékirat*, amely ilyen önreflexív műveletek számára biztosít lehetőséget, és amely

azokon a helyeken lesz nagy jelentőségű irodalmi műfaj a tizenhetedik vagy tizenkilencedik században is, ahol folyamatos volt a szerzetesi kultúra, s ezért gyökerei igen mélyre nyúlnak le a társadalmi tudatban. Ennek a kultúrának a folyamatossága Magyarországon a török hódoltsággal megszűnt. [...] Amikor észreveszi ezt a nagy hiányt, Pilinszky talán mégis megfélekedezik arról, hogy Erdélyben a szerzetesi kultúra hagyománya, s így az életvallomás kultúrája is fennmaradt, s az erdélyi emlékiratokkal bizony még sokáig virágzott.¹³

¹⁰ Nádas Péter: A dolgok állása, in: *Leni sír*, 374–418., 380.

¹¹ Nádas Péter: A függetlenség és patriotizmus jegyében, in: *Leni sír*, 121–129., 125.

¹² Nádas Péter: *Világító részletek*, Jelenkor, Budapest, 2017, II/215.

¹³ Nádas Péter új, kétkötetes memoárjáról (Szalay Zoltán interjúja), *ujszo.com*, 2017. április 18., <https://ujszo.com/kultura/nadas-peter-uj-ketkotetes-memoarjarol>

5. Személyesség–személytelenség. Mindezzel szoros összefüggésben „a hivatás első regulája”¹⁴ szerint írás közben túl kell lépni a személyesen – még ha az írói munka mindekelőtt személyes, személyre vonatkoztatható tevékenység is. Nem épülhet ugyanis Nádas elképzelése szerint elbeszélés reflektálatlan belső tartalmakra; a személyes vágyakat, félelmeket, ismereteket mind meg kell haladni, akár a tudatalatti felszabadításával, akár egy kollektív nézőponthoz csatlakozva: „ha nem áll közvetítő a szóhasználat és a grammatikai alakzatok, illetve a minden helyzetben önös én, a beszélő személy, a szereplő és az egyezményesen használt nyelv közé, akkor a szöveg legfeljebb dokumentáció”.¹⁵ Ezt nevezi az *éntelenítés* folyamatának. A *Szépírás mint hivatás*ban T. S. Eliot katalizátor-metáforáját hasznosítja újra: eszerint az én csak úgy vesz részt az irodalmi szöveg létrehozásában, mint a katalizátor a kémiai folyamatokban – beindítja, reakcióra készíti a többi összetevőt, de a végső vegyületben már nincsen jelen. Anyai nagyszüleiéről írva a *Világló részletek*ben az éntelenítés két módzatát különbözteti meg: az egyik a nagypapa „fogalmisággal éntelenített racionális világa”,¹⁶ ahol reflexiós műveletek, közös jelentések és gyakorlatok korlátozzák az egyén megnyilatkozásait. Ezzel áll szemben a nagymamához kötődő „rituálisan éntelenített világ poézise”,¹⁷ ahol egy reflektálatlan közösségi tudat lép a személyiség helyébe. Az előbbi tehát a személyesből, az egyénből indul ki, és végez önkorlátozást (vö. „az éntelenítés aszketikus óhaja”¹⁸), vagyis egyéni döntés és felelősségvállalás eredménye. Nádas írói programja leginkább ehhez, a személyesből kiinduló és nem az azt tagadó személytelenséghez kapcsolódik. Ugyanakkor ezt a felfogást nem tartja idegennek a vallási (főként szerzetesi) gyakorlatoktól sem. Hiszen az imát, a lelki munkát habár közösségi rítusok szervezik, mégis elsősorban személyes tétellel bíró cselekvés, amelynek célja éppen a személyen való túllépés és a transzcendenciában való feloldódás. Annak felismerése, hogy a vallási gyakorlatok éntelítő eljárásai összeegyeztethetők a fogalmiságon alapuló racionalizmussal, egészíti ki Nádas nagyapjától „örökölt” nézőpontját is, aki ugyanis kizárta a családi elbeszélésekből rabbi őseit, mivel miszticizmusukat nem tartotta beépíthetőnek az értelem által vezérelt világképébe. Az írói munka azonban mind a kettőhöz kapcsolódik: „S azt kell mondanom, hogy az éntelenítés műveletét rendszeresen el is végeztem a magam anyagában, habár nem tudtam róla, hogy valójában azt végzem el, amit a nagyapám felmenői.”¹⁹

6. Kézírás. A mesterségbeli tudás szűkebb értelemben az írói technére vonatkozik. Ez magában foglalja az időbeosztáson, a rendszerességen túl a konkrét eszközök helyes használatát is. Ennek kapcsán legerőteljesebben *Az írásbeliség testmelegében* című esszé hangsúlyozza a kézírás fontosságát: „Fontos, hogy évtizedek óta ne mással, hanem kézzel írjon, s így rögtön lássa a kézírásán az előző napok és a mai nap különbségeit, hasonlóságait és azonosságait. Ezeket a szinteket írástudónak meg kell tudnia különböztetni. Amit egy gépiraton vagy a komputer képernyőjén soha nem fog tudni szemügyre venni.”²⁰ A mesterségbeli tudás mint kézműves technika jelen esetben még szorosabban a szerzetességhez köthető, hiszen a kézírásos kultúra középkori alapjai a kolostorok, s e kultúrát, ahogy láttuk, a könyvnyomtatás teszi iparivá és mechanikussá, és eredményez – rossz értelemben vett – személytelenséget.

¹⁴ Szépírás mint hivatás, 62.

¹⁵ Uo., 61.

¹⁶ *Világló részletek*, I/353.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Uo., I/326.

¹⁹ Nádas Péter: Éber csöndjeink, in: *Szépírás mint hivatás*, 26–35., 35.

²⁰ *Az írásbeliség testmelegében*, 33.

7. Test és lélek. Ezen a ponton fontos látnunk, hogy Nádas kritikát is megfogalmaz a szerzetesek által működtetett kultúrával szemben. Hiszen bármennyire is gyakorlatias, a reflektív technikai ismereteket előtérbe helyező közösségként tűnnek fel a szerzetesrendek az esszéikben, működésük nagy szerepet játszott abban, hogy a testiség zárójelbe kerüljön a nyugati kultúrában:

Mert mindazok az érzések, késztetések és vágyak, amelyekről az antik iratokat másoló középkori szerzetesek mélyen elpirultak, tulajdonságokként voltak jelen az isteneikben, s így a görögök önmagukban se fedezhettek föl mást, csupán olyan dolgokat, amelyeket az istenek egyszer már elkövettek vagy aminek az elkövetésére törekedtek. Amikor plátói szerelemről beszélünk vagy a platonizmust valamiféle lemondással hozzuk kapcsolatba, amikor a mértékletesség fogalmát a lemondás vagy egyenesen a megtagadás fogalmával helyettesítjük, akkor nem teszünk mást, mint a mértékletesség elvének eredeti értelmét eltakarjuk a keresztényi lemondás elvével.²¹

A másik oldalról nézve viszont éppen ezek a másolói munkák tették egyáltalán elérhetővé a kizárni kívánt antik felfogást:

Ósidóktól fogva nincsen ember, aki vágyként, sejtelemként, az empatikus készség örömmünnepeként ne ismerné e kérdések elragadó halmazát, s így aztán a halmaz egymásra utalt részfogalmai a megannyi néven nevezett képzzettel, sejtelemmel, vággyal és törekvéssel egyetemben alaposan át is járnak az Ótestamentumot, a görög mitológiát és az antikvitás írásos nyomait szorgalmasan másoló koraközépkori szerzetesek jóvoltából az egész igen tisztelt keresztény egyháztörténetet.²²

8. Felvilágosodás, liberális demokrácia. Az esszéikben a szerzetesség nemcsak az antikvitás közvetítőjeként tölt be meghatározó kultúrtörténeti szerepet, hanem a felvilágosodás alapuló modern polgári társadalom forrásaként is. Kornai János emlékiratairól írt recenziójában Nádas így jellemzi a szerzőt: „Kornai mindkét lábával a felvilágosodásba, a modernitásba torkolló szerzetesi tradícióban áll. Attitűdje leíró jellegű és kritikai jellegű. Azt pedig igazán nem felejthetjük el, hogy ezek a dolgok az európai szellem történetében egymásnak nem ellentettjei.”²³ Ezt az európai tradíciót a személyes felelősség és az én korlátozásának kettőssége, valamint a fogalmi rendszerezés (leírás) és a reflektív gondolkodás (kritika) kettőssége határozza meg. Ezek a strukturális hasonlóságok erősebbek Nádas elképzelésében, mint az egyes hagyományok különbségei (például a felvilágosodás egyház- és vallásellenessége). Larry Siedentop hívja fel a figyelmet arra, hogy az európai kultúra önelbeszélései, melyek a modernitást intellektuális és erkölcsi értelemben az antikvitáshoz igyekeznek közelíteni és a „sötét” középkortól eltávolítani, félrevezetők, és végső soron a liberalizmusnak a piacgazdaságra és az individualizmusra való leszűkítéséhez járulnak hozzá.²⁴ Ezzel szemben Siedentop azt követi végig, hogy a középkori teológia és különösen a szerzetesi mozgalmak miként alapozták meg a modern értelemben felfogott egyén és az egyenlőségen alapuló közösség képzetét; valamint a szerzetesi regulák és a mintájukra létrejött pápai kánonjog miként előlegezik a jogos hatalom és a de-

²¹ Nádas Péter: *Az égi és földi szerelemről*, Jelenkor, Budapest, 2016, 84–85.

²² Nádas Péter: *Az élet sója*, Jelenkor, Budapest, 2016, 101.

²³ A függetlenség és patriotizmus jegyében, 125.

²⁴ Larry Siedentop: *Inventing the Individual. The Origins of Western Liberalism*, Cambridge (MA), The Belknap Press of Harvard University Press, 2014, különösen: 349–364.

mokratikus törvénykezés kialakulását.²⁵ Nádas hasonló elképzelései feltehetőleg az esszéiben gyakran hivatkozott Szűcs Jenő történelmi munkáiból eredeztethetők. Szűcs szintén a felvilágosodás és a liberalizmus előtörténeteként gondol Nyugat-Európa középkori fejlődésére,²⁶ és bár kisebb hangsúlyt fektet a szerzetesi hagyományra, *Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében* című írásában éppen a ferences rend működése és az egalitárius szabadságmozgalmak, illetve a reformáció kapcsolatát dolgozza ki:

A reneszánsz és humanizmus az emberi természetet mint olyat, emancipálta, „naturalizmusánál” fogva azt sugallva, hogy minden, ami természetes, éppen mert a természettől való, erkölcsileg jogos. A későközépkori misztika teoretikus értelemben éppen ellentétes oldalról, „spiritualizmusánál” fogva az emberi természet átszellemülése felől indult ki, de ezt már az itteni, evilági életben vélte megvalósíthatónak, következésképpen gyakorlatilag ugyanoda jutott: az ember (legalábbis a „kiválasztottak”) minden hajlama és kívánsága erkölcsileg jogos. [...] A későközépkori spirituális megalapozású misztikát és a radikális népmozgalmakat eszmei tekintetben rejtett közlekedőedény-rendszer kötötte össze, s rokonította – minden eredendő idegenségük, sőt ellentétük ellenére – a reneszánszsal, mert az eredményt tekintve találkoztak. Mindkettő ugyanazt a struktúrát rombolta, s végző fokon – mindegyik a maga eszközeivel – ugyanazt szolgálta: az ember felszabadulását.²⁷

Nádas ennek kapcsán – Siedentophhoz hasonlóan – kettős retorikát működtet: gyakran a felvilágosult, reflektív gondolkodás előzményeként hivatkozik a szerzetességre, máskor viszont e gondolkodás individuális-kapitalista túlhajtásainak kritikáját biztosíthatja ez a hagyomány (lásd például a hivatás fogalma kapcsán).

A hazai viszonyokat illetően még erőteljesebb kritikát fogalmaz meg, amennyiben Magyarországon a szerzetesi tradíció teljes eltűnését regisztrálja. Ez a hagyománytörés értelmezésében komoly szerepet játszik a magyar kultúrának a nyugati világtól való lemaradásában. E lemaradás részletesen tárgyalt Bibó és Szűcs munkáiban, amelyekhez Nádas is kapcsolódik, de a szerzetesi hagyomány hiánya mint kiváltó ok nála kerül leginkább az előtérbe:

²⁵ Uo.

²⁶ Például: „Olyan fogalmakra gondolva, mint természetjog, társadalmi szerződés és népszuverenitás, hatalomátruházás vagy hatalmak elválasztása, bizonyára legtöbbeknek Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau neve jut eszébe, s természetesen a francia forradalom és ami utána következett. Bizonyára kevesen tartják számon, hogy e kulcskérdések Bolognában, Párizsban és Oxfordban jó félévezreddel korábban nyerték el első fogalmazásukat, jöllehet a moderntól meglehetősen távoli és idegen kontextusban; mi több, a középkor zenitjén és »nagy századában«, a tizenharmadikban, alig kevésbé álltak a politikai elmélet fókuszában, mint a modern idők előkészítő nagy században, a tizennyolcadikban. Márpedig ha a »nyugati értelmű társadalomfejlődés« gyökereit keressük (mint Bibó István fogalmazott) vagy a Nyugat »eredeti karaktervonásait« akarjuk kitapintani (ahogy Marc Bloch fogalmazott volna), ennek az alig számon tartott összefüggésnek súlya van.” Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történelmi régiójáról, *Történelmi Szemle*, 1981/3, 313–359., 317.

²⁷ Szűcs Jenő: *Ferences ellenzéki áramlat a magyar parasztháború és reformáció hátterében, Irodalomtörténeti Közlemények*, 1974/4, 409–435., 418. Később Laskai Osvát 15. századi szerzetes munkáiban mutatja ki az emberi egyenlőség és méltányosság gondolati megalapozását: Uo., 427–429.

A kudarcok, a hibák és a bűnök töredelmes megvallása a klasszikus keresztény erények közé tartozik, minden más a gögghöz és a megbotránkoztatáshoz. Ahhoz, hogy a keresztény viselkedésnek ez az elengedhetetlen alapgesztusa éljen és virulhasson a társadalomban, az egész kultúrának, azon belül még a technikai civilizációnak is szüksége van a több évszázados szerzetesi hagyományra. Nálunk ennek a hagyománynak a folyamatossága a török hódoltság idején megszakadt. A hiány utólag nem pótolható, s így e hiány megannyi következményével és nyomával nemcsak a társadalom életében, de az egyházak belső életében is számolni kell. Hiányzik az állandó önreflexió kényszere, amelyet öntudatlan napi gyakorlatként, majdhogynem a kanonikus órák rendje szerint végeznek el másutt az emberek.²⁸

A szerzetesi kultúrának úgymond alig maradt nyoma a társadalmi tudatban. Sem az alázat kultúrája, sem a tárgyak és eljárások iránti figyelem, azaz a kutatás és ápolás kultúrája nem élte túl a török hódoltságot.²⁹

A skandináv világban, Hollandiában, Németországban, Svájcban a kálvinizmus, a lutherizmus eleve segítette, kötelezettséggé tette az önművelési munkát. Ott a céhekben és a szerzetesrendekben folyamatosak maradtak a művelődés módszerei és hagyományai. Magyarországon a török hódoltsággal a vallástörténeti vagy szakmatörténeti folyamatosságnak vége lett. A kereszténység felvétele és a reformáció között nincs folytonossági történetünk. A reformáció jórészt úgy ért el Magyarországra, mint az ellenreformációval folytatott vallásháború. Holott politikai háborúságból nem születhet élet, szerelemből és szaktudásból kell megszületnie. Vagy éppen spiritualitásból.³⁰

Ez a kritika egyben a reflektív gondolkodás és az abból következő fogalmiság hiányát is magában foglalja:

Annak a ténynek, hogy nemcsak magyar konyha nincs, hanem magyar filozófia sincs, s így a magyar nyelvnek nincs önálló és szisztematikus fogalmi reflektivitása, amelyet minden magyar a saját individuális szintjén birtokolna és változó élethelyzetekben értelmesen alkalmazni tudna, az a következménye, hogy magyarul mindenkinek minden egyes beszélgetésben úgy kell előlről elkezdenie minden téma megvitatását, mintha magyar nyelven még soha senki nem beszélt volna meg semmit senkivel.³¹

9. Egyén és közösség. Végezetül a szerzetesség felől vizsgálható egyén és közösség összetett viszonya is Nádas esszéiben. A szerzetesi munkát ugyanis elsősorban mint magányos, személyes műveletet írja le, de gyakran hangsúlyozza nemcsak az éntelenítés kívánalmát, hanem a másikkal való odafordulás szolidáris gesztusát is ebben a hagyományban. Ezáltal a francia forradalom három jelszava is kibékíthetőnek tűnik egymással – amire a modern európai berendezkedések nem voltak képesek:

²⁸ Nádas Péter: Kemény dió, in: *Leni sír*, 58–70., 61.

²⁹ Nádas Péter új, kétkötetes memoárjáról, i. m.

³⁰ Nádas Péter: Önmagukat az emberek úgymond nem érik fel többé ésszel (Jánossy Lajos, Nagy Gabriella és Modor Bálint beszélgetése), *Litera*, 2022. október 16., <https://litera.hu/magazin/interju/nadas-peter-onmagukat-az-emberek-ugymond-nem-erik-fel-tobbe-essel.html>

³¹ Nádas Péter: A reflektivitás nagyszerűségéről, in: *Leni sír*, 157–163., 161.

A nyugati félteke emelt fővel lemondhatott a testvériségről, és jogi garanciákat teremtett az egymástól elszigetelt lények személyes szabadságára. Lemondott az egyenlőségről is, de jól temperált szociális egyensúlyokat teremtett. Ebben a jogilag és szociálisan proporcionált világban a testvériségnek hiányként, és az egyenlőségnek látszatként kell megjelennie. A keleti félteke viszont éppen az egyenlőség nevében, a testvériség mélységesen mély vágyának érdekében a szabadságot szüntette meg. A személyes szabadságra nem adott jogi garanciákat, mert a szabadságot az egyenlőség és a testvériség következményeként képzelte el, s ezért a lényeket nem is szigeteli el egymástól, amivel azonban nem az emberek egyenlőségén megalapozott testvéri közösséget, hanem a tagolatlan csordaszellemet tette uralkodóvá.³²

Az egymást testvérként megszólító szerzetesek életformája ismét belső kritikáját biztosíthatja az ebből a tradícióból eredő, de az individualitás kizárólagosságát hirdető vagy a személyes szabadságot zárójelező modern társadalmaknak. Egy olyan kívánatos hozzáállás kapcsolódik ehhez az életformához az esszéikben, amelyben az egyéni függetlenség mint felelősség (vö. „Végre szabad voltam, felfedeztem az önmagam és a mások iránti felelősségérzetet”³³) összeegyeztethető az egyenlőség és a testvériség fogalmaival:

Kornai olyan független ember, aki néhány eszement antiszemita őrjöngése miatt nem hagyja magát eltéríteni az európai kultúra nagy humanista áramától. [...] Függetlenségének származási helye a huszadik század hiú szociális reménye, amelyhez éppen az európai kultúra nagy szerzetesi és kritikai áramához való ragaszkodás vezette el. Mikor is az egyenlőség eszméjétől tette függővé az életét.³⁴

*

Nádas számára tehát a szerzetesi hagyomány megidézése egyfajta visszatérésként értelmezhető: olyan gyakorlatokhoz és életformához, amely az európai kultúra alapját képezi, ám annak modern megvalósulását is belső kritikával illelheti. A szépirodalmi szövegek közül tematikusan inkább a biblikus utalásokban gazdag korai művek kapcsolódnak ehhez a tradícióhoz; a beszédmódot tekintve viszont a későbbi alkotásokra jellemző a reflektált, a személyest korlátozó külső nézőpontból megszólaló, fogalmi pontosságra törekvő nyelvezet. A biblikus parafrázisokban éppen e racionális körülhatárolás lehetetlenségétől szenvednek a gyakran első személyű megszólalók, mint például a *Vonulás* – Mészöly Saulusát idéző – Pál nevű szerzetese is: „Illés! Te meg tudod különböztetni a gonosz szándékát a jó szándékától? Te meg tudod különböztetni, hogy ki hív? Kérlek, válaszolj! Hallgatásod is válasz. Megvetés. Tudom. Tudom, nékem kéne különválasztani, az én dolgom a megkülönböztetés, hiszen sem az Istent, sem a Sátánt, a bennem lakót, te követni nem tudhatod. De most azért válaszolj, kérlek!”³⁵ Innen jutunk el a fogalmi tisztázásra törekvő esszéikhez, valamint a harmadik személyű narrátor „mindentudásához” a *Párhuzamos történetek*ben. Ezáltal Nádas életműve a bizonyosság elérésének folyamatjellegét is színre viszi – újabb szállal kapcsolódva a szerzetesség (elsősorban ágostoni) hagyományához.

³² Nádas Péter – Richard Schwarz: *Párbeszéd*, Jelenkor, Pécs, 2008, 58.

³³ Nádas Péter: A másik ránk bízott kertje, in: *Leni sír*, 164–177., 169.

³⁴ A függetlenség és patriotizmus jegyében, 128–129.

³⁵ Nádas Péter: *Vonulás*, in: *Minotaurus*, Jelenkor, Budapest, 2018, 280–363., 295.